

## บทที่ 1

### บทนำ

การตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นในขณะนี้ เกิดขึ้น เพาะการพัฒนาและขยายตัวของเมืองที่ต้องพึ่งพาฐานทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นนัยสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้สังคมต้องแสวงหามาตรการและแนวทางร่วมกัน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนเกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับความสำคัญของประชาชนใน การดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเอง และยังปรากฏเด่นชัดในหลายพื้นที่ ที่ ชุมชนในท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนสามารถเปลี่ยนความเสื่อม โทรมให้เป็นความอุดมสมบูรณ์ได้

โครงการวิจัยการฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน เป็นโครงการ หนึ่งที่มุ่งหวังให้ชุมชนบนพื้นที่สูง ซึ่งมีรายได้ต่ำ มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร มีความ ต้องการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น โดยการมีเศรษฐกิจสังคมของชุมชนที่เข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้และมี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์ ทั้งนี้เพื่อสนองต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ให้คนอยู่กับป่าและส่งเสริมให้ราษฎรปลูกไม้ท้องถิ่นกินได้ ชนิดต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งอาหารและไม่ใช้สอยตามธรรมชาติอย่างยั่งยืน สนองต่อนโยบายการแก้ไขปัญหา เศรษฐกิจของชุมชน

วิถีชีวิตของชุมชนในชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่สูงส่วนใหญ่พึ่งพาอาศัย ทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต ซึ่งแสดงออกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา เป็นเวลายาวนาน แต่ปัจจุบันวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนบนพื้นที่สูงส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงจากสังคม พื้นบ้านเป็นสังคมเมืองมากขึ้น มีการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติน้อยลง ส่งผลให้ข้อมูลทางด้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มสูญหาย ประกอบกับการแผ้วถางป่า เพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยขาดความรู้ เป็นเหตุให้พันธุ์กรรมพืชที่เป็นประโยชน์ในอดีต บางประเภท สูญหายหรือใกล้จะสูญหาย ส่งผลให้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าที่ใช้เป็นแหล่งอาหาร ยา สมุนไพร และพลังงานของชุมชนลดลง สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง ตระหนักถึงความสำคัญดังกล่าว จึงดำเนินการโครงการวิจัยฟื้นฟูแหล่งอาหาร (Food bank) จากพืชท้องถิ่นบนพื้นที่สูง โดยมุ่งเน้นฟื้นฟู พืชอาหาร สมุนไพร และพลังงานในท้องถิ่น ทั้งที่สูญหาย ใกล้สูญหาย หรือยังมีอยู่ให้กลับคืนสู่ธรรมชาติ เพื่อเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ภายใต้หลักการของโครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริ

(Food Bank) ตลอดจนการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และสามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ได้

ดังนั้นเพื่อให้การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพสำหรับการใช้ประโยชน์ในชุมชนบนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน ต้องมีการศึกษาและพัฒนากระบวนการชุมชน การหาแนวทางคุ้มครองสิทธิและผลประโยชน์ที่พึงได้ของชุมชนและผลักดันให้มีการจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม และพัฒนาชุมชนต้นแบบ ที่สามารถสร้างรายได้จากการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพ เกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และขยายผลสู่ชุมชนบนพื้นที่สูงอื่นต่อไป



### วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและพัฒนากลุ่มอาชีพต้นแบบที่สามารถสร้างรายได้จากพืชท้องถิ่นในชุมชน
2. เพื่อศึกษาและพัฒนาศูนย์เรียนรู้การฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน
3. เพื่อนำร่องจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับภูมิปัญญาและพืชท้องถิ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. เพื่อสังเคราะห์กระบวนการฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบนพื้นที่สูง

### ขอบเขตของการศึกษา

#### 1. พื้นที่ดำเนินการ

ดำเนินการวิจัยร่วมกับชุมชน ในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง จำนวน 17 พื้นที่ โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้

กลุ่ม 1 พื้นที่เน้นการปลูกฟื้นฟูและใช้ประโยชน์สำหรับการบริโภคภายในครัวเรือน ประกอบด้วยพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวงบ่อเกลือ แม่สอง (ใหม่) วาวี ผาแตก สบเมย แม่สามแลบ ห้วยเขย่ง

กลุ่ม 2 พื้นที่สำหรับพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้การฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วยพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวงปางมะโอ ป่ากล้วย ดอยปุย โหล่งขอด โป่งคำ ปางยาง แม่สอง ป่าแป้ ห้วยเป้า ปางแดงใน

กลุ่ม 3 พื้นที่นำร่องการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจจากการต่อยอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านความหลากหลายทางชีวภาพประกอบด้วย ป่าแป้ ห้วยเป้า ปางแดงใน และปางมะโอ



วัตถุประสงค์ขอบเขตการศึกษา

- ฟื้นฟูแหล่งอาหารและ  
ความหลากหลายทาง  
ชีวภาพของชุมชนบนพื้นที่  
สูง
3. เพื่อนำร่องจดทะเบียน  
ทรัพย์สินทางปัญญา  
เกี่ยวกับภูมิปัญญาและพืช  
ท้องถิ่นของชุมชนโดย  
กระบวนการมีส่วนร่วม
4. เพื่อสังเคราะห์กระบวนการ  
ฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่ง  
อาหารและความ  
หลากหลายทางชีวภาพ  
แบบมีส่วนร่วมของชุมชน  
บนพื้นที่สูง
- พืชหายาก/ใกล้สูญหายในชุมชนต่อเนื่อง
- 2) การศึกษาและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป้าหมายต่อเนื่อง
- 3) การนำร่องทดสอบหลักสูตรเรียนรู้การฟื้นฟูแหล่งอาหารฯ  
ร่วมกับชุมชน/โรงเรียน
- 4) การพัฒนาเครือข่ายชุมชนด้านการฟื้นฟูแหล่งอาหารและ  
ความหลากหลายทางชีวภาพ
- 1) สังเคราะห์ข้อมูลและคัดเลือกพื้นที่ ๆ มีโอกาสโดย  
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2) การศึกษาแนวทางและดำเนินการยื่นขอจดทะเบียน  
ทรัพย์สินทางปัญญาของชุมชนเป้าหมายโดยกระบวนการมี  
ส่วนร่วมของชุมชน
- 1) ประเมินความอุดมสมบูรณ์ของความหลากหลายทางชีวภาพ  
และผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน
- 2) สังเคราะห์กระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งอาหารและ  
ความหลากหลายทางชีวภาพร่วมกับชุมชน
- 3) จัดทำสื่อสิ่งพิมพ์กระบวนการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์  
จากพืชท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน  
บนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน